

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ: УКРАЇНА ТА СВІТ

TOURISM DEVELOPMENT TRENDS AND PROSPECTS: UKRAINE AND THE WORLD

У статті досліджуються особливості розвитку туристичної індустрії у сучасних кризових умовах. Зазначено про відновлення міжнародного туризму після пандемії і запровадження карантину та необхідність врахування перешкод відновлення туризму та рівня довіри у вигляді економічних та геополітичних проблем. Проаналізовано наукові дослідження стану світового ринку туристичних послуг. Наведено основні показники туристичної галузі у світі та Україні та визначені тенденції галузі. Проаналізовано сучасний стан та можливості відновлення туризму України в умовах війни та повоєнного часу. Запропоновано розвиток в Україні нових туристичних продуктів, а також створення бази даних втрач і руйнувань туристичних об'єктів внаслідок бойових дій і окупації частини території України. Зроблено висновок щодо необхідності вдосконалення сфери туристичних послуг, враховуючи сучасні запити їх користувачів та цифрові технології і інструменти. Виокремлені перспективні напрями стратегії відновлення індустрії туризму в Україні.

Ключові слова: туризм, туристичний бізнес, туристичні потоки, статистика туризму, тенденції розвитку туризму, туристичний барометр.

The article examines the peculiarities of the development of the tourism industry in the current crisis conditions. Scientific studies of the development of the world market of tourist services are analyzed. The main indicators of the tourism industry in the world and in Ukraine are given. The main trends of modern tourism business in the world are named: restoration of tourist flows after the quarantine restrictions and the COVID-19 pandemic; change of working and rest time formats due to the spread of the separated work format; introduction and development of digital technologies in tourism (software, applications, services, open state data); implementation of the concept of sustainable development and greening of the tourism industry; increasing importance of safety and health; emergence and distribution of new tourist products (solo tourism, medical tourism, gastronomic, scientific, military, sports and green tourism, etc.); the impact of political crises, militarization of countries' economies, political instability, danger and military conflicts. The impact of Russia's military actions on the development of international tourism is associated with a decrease in security and the level of trust of consumers of tourist services; the growth of inflation and the decrease in the economic growth of countries; increasing threats to business and jobs due to the destruction of communications, losses and disruptions in supply chains, the energy crisis. Global crises and problems of the world order require constant development and innovation in the field of tourism. Today, the tourism industry in the world and in Ukraine, in particular, is undergoing major transformations, changing strategies and ways of solving crisis phenomena, such as political instability, military actions, problems with energy carriers, climate change and the pandemic. We consider it promising for further research to develop and implement theoretical and methodological support for local and regional programs for the development of the tourism industry of Ukraine in war and post-war conditions, the restoration of recreational, historical, cultural and tourist potential in order to increase the tourist attractiveness of Ukraine; creation of a database on the loss of destruction of tourist objects of Ukraine as a result of the war; use and development of digital technologies and tools in tourism.

Key words: tourism, tourist business, tourist flows, tourism statistics, tourism development trends, tourist barometer.

УДК 338.48

DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.86-2>

Виговський Д.С.

к.політ.н., керівник,
Громадська організація
«Інститут досліджень
соціального капіталу»

Vyhovskyi Dmytro

CSO Institute of Social Capital Research

Постановка проблеми. Співпраця з Європейським Союзом із питань розвитку туристичної політики, включення України до перспективних програм фінансової та технічної допомоги, а також інвестиційних проєктів ЄС у галузі туризму, відбувається відповідно до програми виконання Угоди про партнерство та співпрацю між Україною та ЄС, стратегії інтеграції України до ЄС. Зростання у світі значення туризму, з однієї сторони, та загострення економічних і геополітичних проблем, необхідність пошуку шляхів їх розв'язання, з іншого боку, визначають актуальність дослідження тенденцій та розвитку в Україні ринку туристичних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи туризму представлено в працях закордонних вчених (Б. Амелунг, Ф. Бастіа, Д. Белла, С. Бекен, Д. Добсон, П. Дракер, А. Маршалл, А. Сміт, А. Тоффлер,

К. Ланкастер, С. Фішер та ін.) та вітчизняних дослідників (Л. Бондаренко, Л. Демчук, В. Джинджоян, І. Журба, А. Зарубіна, А. Моца, М. Растворова, Е. Сіра, О. Фастовець, Н. Щербакова, ін.).

Проте, зважаючи на важливість досліджень, проведених науковцями та експертами, доцільно зауважити, що з огляду на ключові питання сьогодення, як-то стрімке використання в бізнесі штучного інтелекту, не вирішені проблеми безпеки внаслідок розв'язання військових конфліктів та війн, кліматичні зміни, зростання ролі людського капіталу та безробіття, тенденції розвитку туризму потребують вивчення та виявлення шляхів покращення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є моніторинг світових і національних тенденцій та перспектив розвитку туризму задля надання рекомендацій з відновлення туристичного бізнесу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

За оцінками експертів [1], у 2023 році в усьому світі було зареєстровано 1286 млн. міжнародних туристів, що на 34% більше, ніж у 2022 році, або на 325 млн. У 2023 році міжнародний туризм відновився на 88% від допандемічного рівня завдяки значному відкладеному попиту. Загальний експортний дохід від туризму, включаючи пасажирські перевезення, оцінюється в 1,6 трлн. доларів в 2023 році, що становить майже 95% від 1,7 трлн. доларів, зафіксованих у 2019 році. Попередні оцінки прямого валового внутрішнього продукту туризму вказують на 3,3 трлн. доларів у 2023 році, або 3% світового ВВП, на тому ж рівні, що й у 2019 році, завдяки внутрішнім і міжнародним подорожам.

У 2019 році сфера подорожів та туризму охоплювала 333 млн. робочих місць у світі (1 з 10 робочих місць). У 2020 році було втрачено 62 млн. робочих місць, спад 18,6% став наслідком пандемії та відповідних обмежень. Оскільки внесок туристичного сектора у світову економіку зріс на 21,7% у 2021 році, це супроводжувалося зростанням робочих місць з 271,3 млн. у 2020 р. до 289,5 млн. у 2021 р., тобто на 18,2 млн. робочих місць (6,7%) [2].

У 2021 році цей сектор підтримував 1 з 11 робочих місць у світовій економіці. Зауважимо, що зміна внеску подорожей і туризму до робочих місць відбувається повільніше, ніж зміна внеску у ВВП, оскільки процес звільнення існуючого персоналу та залучення нового вимагає часу.

В економіці Європи частка туризму становила 9,2% у доковідний період. У 2020 році ця частка знизилася до 5,2% після падіння на 47,1%. У 2021 році внесок туризму в економіку Європи відновився на 28%. Відновлення галузі супроводжувалося зростанням витрат міжнародних

відвідувачів на 23,9% і збільшенням доходів від внутрішнього туризму на 34,2% [2]. Туристичний бізнес підтримував 34,7 млн. робочих місць у Європі у 2021 році, що становить 9,1% усіх робочих місць (на 1,6 млн. робочих місць більше порівняно з 2020 роком). Після значного відновлення в 2023 році міжнародний туризм, очевидно, повністю відновить рівень до пандемії в 2024 році [1]. Однак, економічні та геополітичні проблеми, зокрема військові конфлікти, створюють перешкоди для сталого відновлення туризму та рівня довіри.

Основними тенденціями сучасного туристичного бізнесу у світі науковці називають [3-9]: відновлення туристичних потоків після завершення карантинних обмежень і пандемії COVID-19; зміна робочого і відпочинкового форматів часу внаслідок поширення відділеного формату роботи; запровадження і розвиток цифрових технологій в туризмі (програмного забезпечення, додатків, сервісів, відкритих державних даних); реалізація концепції сталого розвитку і екологізація туристичної індустрії; зростання значення безпеки та здоров'я; виникнення і поширення нових туристичних продуктів (медичного туризму, солотуризму, гастрономічного, наукового, воєнного, спортивного та зеленого туризму тощо); вплив політичних криз, мілітаризації економік країн, політичної нестабільності, небезпеки та військових конфліктів (табл. 1).

Вплив військових дій росії на розвиток міжнародного туризму пов'язаний із зниженням безпеки та рівня довіри споживачів туристичних послуг; ростом інфляції та зниженням економічного зростання країн; збільшенням загроз для бізнесу та робочих місць внаслідок руйнування комунікацій, втрат та порушень у ланцюгах поставок, енергетичної кризи.

Таблиця 1

Аналіз досліджень загальних тенденцій світового ринку туризму

Тенденції розвитку світового ринку туристичних послуг	Рига І. І., Рошко С. М. [3]	Благун І., Румянцева І. [4]	Паньків Н. [5]	Брич В., Галиш Н. [6]	Джинджоян В. В. [7]	Миронов Ю. Б. [8]	Крупіца І. В., Євтушок О. В., Киричук В. Г. [9]
Відновлення після пандемії COVID-19	+	+	+	+	+	+	+
Цифрові технології в туризмі	+				+	+	+
Сталість та екологічна відповідальність	+	+		+	+		+
Вплив дистанційного формату роботи	+						
Зростання значення безпеки та здоров'я	+		+		+	+	
Розвиток нових туристичних продуктів	+	+	+		+	+	+
Вплив політичних криз та військових конфліктів		+		+		+	

Джерело: складено автором на основі даних [3-9]

Так, туристична галузь в Україні сьогодні стикається з численними викликами, серед яких особливо важливими та впливовими є пандемія та карантинні заходи, війна і окупація частини території України. Валова додана вартість, що створюється в туризмі у 2019 році досягла 12,62% ВВП України, у 2020 році дещо знизилась, а за 2021 рік, коли тривали карантинні обмеження, складала вже 11,82% (табл. 2).

В Україні, як і в цілому світі, у 2020 році відбулось суттєве падіння туристичних потоків – на 10,3 млн. осіб або 75%. У 2021 році ситуація дещо покращилась: в'їзд іноземних туристів в Україну на 26,3% більше у порівнянні з 2020 роком, але при цьому слід зауважити, що в допандемічний період Україна приймала щороку від 12 до 14 млн. іноземців (рис. 1).

Отже, в наслідок глобальної туристичної кризи у 2021 році в Україні змінилася географія і структура подорожей, суттєво розвинувся внутрішній туризм, зросла зацікавленість споживачів до наці-

ональних пам'яток культури та природних парків, виникли нові туристичні продукти.

Звичайно, на туристичні потоки в Україну суттєво впливали військові дії та окупація частини її території з 2014 року. Проте повномасштабне вторгнення росії на територію України у 2022 році стало вправжнім викликом для країни у цілому та завдало нещадний удар по міжнародному і внутрішньому туризму. Окрім втрат Криму, Донецької і Луганської областей, від бойових дій або ракетних обстрілів зазнали забруднення або прямо шкоди чи руйнації природні і антропогенні об'єкти, які викликали туристичний інтерес і мали значний потенціал у використанні. Проте, незважаючи на значні втрати, туристична галузь поступо адаптувалась до реалій воєнного стану країни. Так, податкові надходження від туристичної сфери України у 2023 році в порівнянні з 2022 роком зросли на 32% за даними Державного агентства розвитку туризму [11].

Узагальнення пропозицій відчизняних науковців і дослідників щодо стратегії відновлення інду-

Таблиця 2

Валова додана вартість в туризмі України у 2019–2021 роках

Показник	2019		2020		2021	
	тис. грн	% від ВВП	тис. грн	% від ВВП	тис. грн	% від ВВП
Валова додана вартість, що створюється в галузях туризму	502202848,27	12,62	534947632,15	12,60	644227487,5	11,82
Валова додана вартість, що створюється безпосередньо в туризмі (в основних цінах)	195687259,17	4,92	165125166,98	3,91	222596664,4	4,08

Джерело: складено автором на основі даних [10]

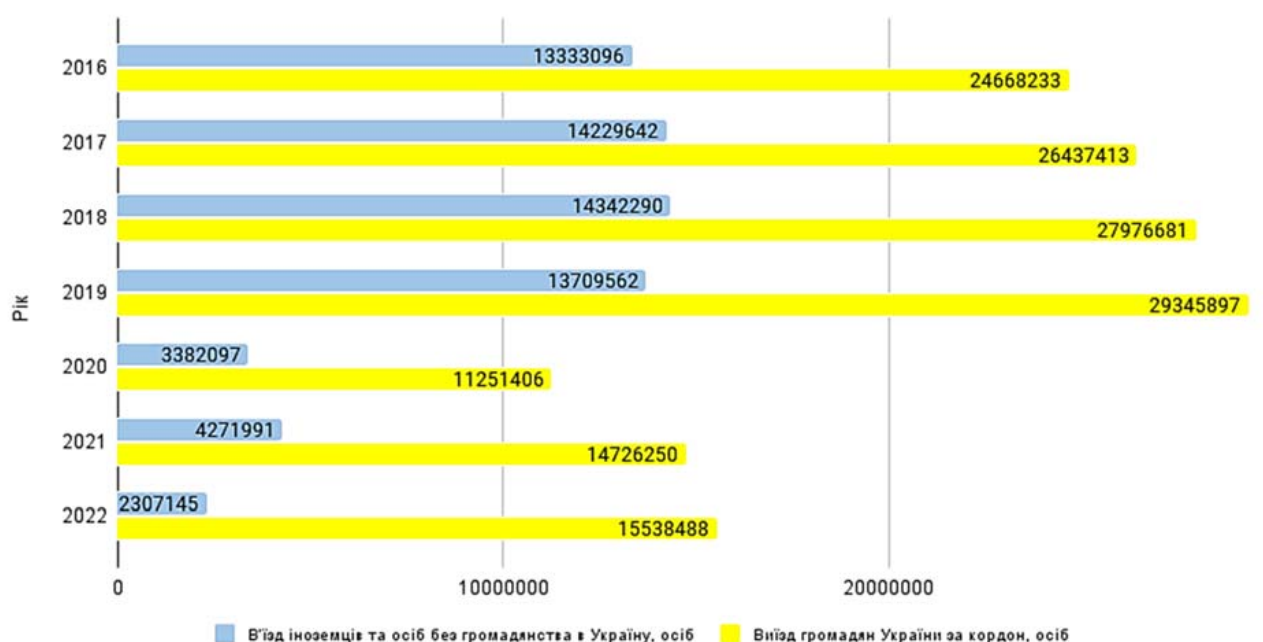

Рис. 1. В'їзні та в'їзні туристичні потоки в Україні у 2016–2022 роках, осіб

Джерело: складено автором на основі [10]

Прогноз подорожей і туризму топ 10 країн світу на 2022–2032 роки

№	Рейтинг	Загальний внесок до ВВП, млрд. дол. (складний річний приріст CAGR), у %	№	Рейтинг 2032	Загальний внесок до ВВП, млрд. дол.
1	Вануату	28,4	1	Китай	3915,0
2	Тонга	19,4	2	США	2663,7
3	Соломонові острови	18,2	3	Індія	457,1
4	М'янма	16,9	4	Германія	434,2
5	Фіджі	16,6	5	Японія	425,3
6	Ангілья	15,4	6	Об'єднане Королівство	343,4
7	Україна	14,6	7	Франція	290,2
8	Монголія	14,4	8	Мексика	260,2
9	Мадагаскар	13,4	9	Італія	249,5
10	Камбоджія	13,2	10	Іспанія	245,8

Джерело: [12]

стрії туризму в Україні [8; 13–17], дало змогу виокремити перспективні напрями:

- розвиток активних видів туризму (зелений, спортивний, медичний, діловий, оздоровчий, а також військовий, воєнний, мілітарі-туризм);

- зростання додаткових сервісних послуг і туристичних турів у місцях концентрації внутрішньо переміщених осіб, зокрема релакс-, ретрит-тури;

- підвищення зацікавленості вітчизняних та іноземних туристів до національних пам'яток, знакових місць та місць трагедій повномасштабного вторгнення до України, розвиток історичних турів і програм;

- розроблення нових технологій проектування та реалізації туристичних продуктів (мобільних додатків тощо);

- розроблення та реалізація загальнонаціональних та міжнародних програм підтримання туристичного бізнесу та поглиблення міжнародної взаємодії у сфері туризму.

Вочевидь, нестабільна політична ситуація, кризи та військові конфлікти чинять негативний вплив на ринок туристичних послуг. Цьогоріч на Всесвітньому економічному форумі у Давосі основною темою порядку денного обрано відновлення довіри, у політиці та економіці зокрема, наголосивши, що ефективність розподілу і використання ресурсів відійшла на другий план, поступившись важливістю безпеці. Всесвітня рада з подорожей і туризму (WTTC) [12], окрім досягнення безпечних умов і гарантій, декларує тренди майбутнього: розробка цифрових рішень для міжнародних подорожей; розвиток сталого туризму і інклюзія; відновлення ділових (бізнесових) поїздок; підтримка нових туристичних продуктів та запитів споживачів; розвиток кадрового персоналу галузі. Очікується, що внесок туризму у світову економіку буде 5,8%, що більш ніж удвічі перевищує середньоріч-

ний темп зростання в 2,7%. За цей же період прогнозується, що сектор створить 126 млн. додаткових робочих місць [12]. У таблиці 3 показано прогноз рейтингу 2032 року першої десятка країн світу за загальним внеском туризму до ВВП.

Хоча прогнози розвитку подорожей і туризму у світі до 2032 року у цілому позитивні, існують певні ризики для відновлення, а саме негативний вплив військового конфлікту в Україні, включаючи, окрім руйнування туристичних об'єктів і позбавлення безпеки, перебої в ланцюзі поставок, зростання цін на енергоносії, обмеження повітряного простору.

Висновки з проведеного дослідження. Глобальні кризи і проблеми світового порядку потребують постійного розвитку та інновацій у галузі туризму. На сьогодні туристична індустрія у світі та Україні, зокрема, зазнає великих трансформацій, зміни стратегій та шляхів розв'язання кризових явищ, як політична нестабільність, військові дії, проблеми з енергоносіями, зміна клімату та пандемія.

Вважаємо перспективним для подальших досліджень розроблення та реалізацію теоретико-методологічного забезпечення місцевих та регіональних програм розвитку туристичної галузі України в умовах війни та повоєнного часу, відновлення рекреаційного, історико-культурного та туристичного потенціалу задля підвищення туристичної привабливості України; створення бази даних втрат і руйнувань туристичних об'єктів України; використання та розвиток цифрових технологій та інструментів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. UN Tourism conducted a global survey among its UN Tourism Panel of Tourism Experts on the impact of COVID-19 on tourism and the expected time of

recovery. December 2023. Published: 19/01/2023. URL: <https://www.unwto.org/un-tourism-world-tourism-barometer-data> (дата звернення: 20.04.2024).

2. Economic Impact 2022: Global Trends. World Travel & Tourism Council. August 2022. URL: <https://wtcc.org/Portals/0/Documents/Reports/2022/EIR2022-Global%20Trends.pdf> (дата звернення: 20.04.2024).

3. Рига І.І., Рошко С.М. Тенденції розвитку світового ринку туристичних послуг. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2023. № 4(87). С. 396–400. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2023.4.51>

4. Благун І., Румянцева І. Аналіз сучасних тенденцій розвитку туризму в Україні в кризових умовах. *Věda a perspektivy*. 2024. № 2. С. 56–65. URL: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-2\(33\)-56-65](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-2(33)-56-65)

5. Паньків Н. Конкуренентоспроможність України на світовому ринку туристичних послуг: ретроспективний аналіз. *Grail of Science*. 2024. № 36. С. 546–551 DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.16.02.2024.096>

6. Брич В., Галиш Н. Сталий розвиток туристичної індустрії: екологічний та статистичний вимір. *Економічний аналіз*. 2020. № 4. С. 23–30.

7. Джинджоян В.В., Корнєєв М.В., Ходак О.В., Небаба Н.О. *Економіка та менеджмент міжнародного туризму*: навч. посіб. Київ : Видавництво "Каравела", 2024. 376 с.

8. Миронов Ю.Б. Шляхи післявоєнного відновлення індустрії туризму в Україні. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2023. № 71. С. 64–68. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2023-71-09> WAYS OF UKRAINE'S TOURISM INDUSTRY POST-WAR RECOVERY

9. Крупіца І.В., Євтушок О.В., Киричук В.Г. Світові тренди та перспективи розвитку туризму в Україні. *Економічний простір*. 2022. № 178. С. 24–30. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/178-4>

10. Туристичний барометр України 2021–2022. Національна туристична організація України. URL: <https://nto.ua/assets/files/ntou-statistics-barometer-2021-2022.pdf> (дата звернення: 20.04.2024).

11. Офіційний сайт Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ). URL: <https://www.tourism.gov.ua> (дата звернення: 20.04.2024).

12. Travel & Tourism Development Index 2021. Rebuilding for a Sustainable and Resilient Future. INSIGHT REPORT MAY 2022. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/publications/travel-and-tourism-development-index-2021/> (дата звернення: 20.04.2024).

13. Плотнікова М.Ф., Якобчук В.П., Ходаківський Є.І., Войтенко А.Б., Колеснікова М.С. Державна політика реалізації туристичного потенціалу України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 3. С. 102–112.

14. Сіра Е.О., Голубець І.М., Безрученков Ю.В. Післявоєнне відновлення туризму в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2022. № 68. С. 155–158. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure68-27>

15. Моца А.А., Шевчук С.М., Середа Н.М. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41.

URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1560>.

16. Журба І., Несторишен І., Матюх С. Реалізація державної туристичної політики в контексті регіонального розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 4. С. 51–61.

17. Фастовець О. Туризм в Україні в умовах воєнного стану. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2022. № 3(80). С. 87–97. DOI: <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2022-3-87-97>

REFERENCES:

1. UN Tourism conducted a global survey among its UN Tourism Panel of Tourism Experts on the impact of COVID-19 on tourism and the expected time of recovery. December 2023. Available at: <https://www.unwto.org/un-tourism-world-tourism-barometer-data> (accessed April 20, 2024)

2. Economic Impact 2022: Global Trends. World Travel & Tourism Council. August 2022. Available at: <https://wtcc.org/Portals/0/Documents/Reports/2022/EIR2022-Global%20Trends.pdf> (accessed April 20, 2024)

3. Ryha I.I., Roshko S.M. (2023) Tendentsii rozvytku svitovoho rynku turystychnykh posluh [Trends in the development of the world market of tourist services]. *Visnyk Khersonskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu – Bulletin of the Kherson National Technical University*, vol. 4(87), pp. 396–400. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2023.4.51>

4. Blahun I., Rumiantseva I. (2024) Analiz suchasnykh tendentsii rozvytku turyzmu v Ukraini v kryzovykh umovakh [Analysis of modern trends in the development of tourism in Ukraine in crisis conditions]. *Věda a perspektivy – Science and perspective*, vol. 2, pp. 56–65. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-2\(33\)-56-65](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-2(33)-56-65)

5. Pankiv N. (2024) Konkurentospromozhnist Ukrainy na svitovomu rynku turystychnykh posluh: retrospektyvnyi analiz [Competitiveness of Ukraine in the world market of tourist services: a retrospective analysis]. *Grail of Science*, no. 36, pp. 546–551. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.16.02.2024.096>

6. Brych V., Halys N. (2020) Stalyi rozvytok turystychnoi industrii: ekolohichni ta statystychni vymiry [Sustainable development of the tourism industry: ecological and statistical dimensions]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*, vol. 4, pp. 23–30.

7. Dzhyndzhoian V.V., Kornieiev M.V., Khodak O.V., Nebaba N.O. (2024) Ekonomika ta menedzhment mizhnarodnoho turyzmu: navch. posib. [Economics and management of international tourism]. Kyiv: Vydavnytstvo "Karavela". (in Ukrainian)

8. Myronov Yu.B. (2023) Shliakhy pisliavoiennoho vidnovlennia industrii turyzmu v Ukraini [Ways of Ukraines tourism industry post-war recovery]. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Lviv University of Trade and Economics. Economic sciences*, vol. 71, pp. 64–68. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2023-71-09>

9. Krupitsa I.V., Yevtushok O.V., Kyrychuk V.H. (2022) Svitovi trendy ta perspektyvy rozvytku tury-

zmu v Ukraini [Global trends and prospects for the development of tourism in Ukraine]. *Ekonomichniy prostir – Economic space*, vol. 178, pp. 24–30. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/178-4>

10. Turystychnyi barometr Ukrainy 2021-2022 [Tourist Barometer of Ukraine]. Natsionalna turystychna orhanizatsiia Ukrainy. Available at: <https://nto.ua/assets/files/ntou-statistics-barometer-2021-2022.pdf> (accessed April 20, 2024)

11. Ofitsiynyi sait Derzhavnoho ahentstva rozvytku turyzmu (DART) [Official website of the State Tourism Development Agency (DART)]. Available at: <https://www.tourism.gov.ua> (accessed April 20, 2024)

12. Travel & Tourism Development Index 2021. Rebuilding for a Sustainable and Resilient Future. Insight Report May 2022. World Economic Forum. Available at: <https://www.weforum.org/publications/travel-and-tourism-development-index-2021/> (accessed April 20, 2024)

13. Plotnikova M.F., Yakobchuk V.P., Khodakivskiy Ye.I., Voitenko A.B., Kolesnikova M.S. (2022) Derzhavna polityka realizatsii turystychnoho potentsialu Ukrainy [State policy of realization of tourism potential of Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, vol. 3, pp. 102–112.

14. Sira E.O., Holubets I.M., Bezruchenkov Yu.V. (2022) Pislivoienne vidnovlennia turyzmu v Ukraini [Post-war recovery of tourism in Ukraine]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, vol. 68, pp. 155–158. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct68-27>

15. Motsa A.A., Shevchuk S.M., Sereda N.M. (2022) Perspektyvy pislivoiennoho vidnovlennia sfery turyzmu v Ukraini [Prospects for the post-war restoration of tourism in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, vol. 41. Available at: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1560>

16. Zhurba I., Nestoryshen I., Matiukh S. (2022) Realizatsiia derzhavnoi turystychnoi polityky v konteksti rehionalnoho rozvytku [Implementation of state tourism policy in the context of regional development]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, vol. 4, pp. 51–61.

17. Fastovets O. (2022) Turyzm v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Tourism in Ukraine under martial law]. *Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti – Development of management methods and gospodarivaniya in transport*, vol. 3(80), pp. 87–97. DOI: <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2022-3-87-97>